

ПРОБЛЕМА ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ МОВ У ЛІНГВОДИДАКТИЧНІЙ СПАДЩИНІ Н. ПАШКІВСЬКОЇ

Сучасний стан освіти характеризується інтенсивним розвитком інтеграційних процесів. У шкільній дидактиці інтеграція розглядається і як мета навчання, що полягає в формуванні цілісного погляду на світ та розуміння сутнісних зв'язків явищ і процесів, і як засіб забезпечення системних знань учнів. Науковці, розглядаючи інтеграцію як засіб навчання, традиційно виділяють такі її види: міжпредметна інтеграція; внутрішньопредметна інтеграція; інтеграція дидактичних принципів; інтеграція методів і прийомів навчання; інтеграція різноманітних видів навчальної діяльності.

Проблемі інтегрованого навчання взагалі і мов зокрема присвячували свої наукові розвідки І. Бех, І. Бім, М. Вашуленко, Н. Гавриш, І. Зязюн, Л. Зеня, В. Ільченко, І. Кіндрат, Є. Полат, О. Савченко, В. Чорна та інші.

Процес навчання будь-якої мови (рідної, державної (у разі відмінності) та іноземної) за своєю сутністю є інтегрованим (внутрішньопредметна інтеграція), оскільки передбачає взаємопов'язане формування мовленнєвої, мовної, лінгвосоціокультурної та навчально-стратегічної компетенцій. Процес навчання декількох мов також є інтегрованим (міжпредметна інтеграція), адже передбачає використання знань, вмінь, навичок (компетенцій), які учні здобули на уроках рідної мови, під час навчання іншої мови.

У школах України протягом багатьох років викладалося три мови: українська, іноземна і російська. Українською лінгводидактикою накопичено значний досвід паралельного викладання української і російської мов, який, беззаперечно, має бути використаний для розробки систем інтегрованого навчання української мови та мов національних меншин, що вивчаються в українських школах.

Українські науковці Л. Булаховський, О.Феоктистов, М. Тищенко, І. Юшкевич, Д.Мірошник, М. Шахнович, І. Чередниченко, В.Масальський, Н. Пашківська та інші доклали чимало зусиль до розробки питання про паралельне вивчення української і російської мов, використання зіставлення та порівняння під час вивчення цих мов.

Значним внеском у теорію і практику навчання другої мови стали дослідження відділу методики української і російської мов Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР під керівництвом Н.Пашківської. Результатом наукових пошуків стали суттєві зміни в змісті та структурі програм і підручників: було визначено доцільну послідовність вивчення розділів і тем в курсі російської мови для умов паралельного вивчення мов; впроваджено ідею про розташування навчального матеріалу в шкільному курсі російської мови в тій же послідовності, що і в курсі першої (української)

мови; обґрунтовано раціональність вивчення окремих тем російської мови таким чином, щоб на уроках української (рідної) мови учні засвоювали теоретичний матеріал, а на уроках другої (російської) мови відбувалося його практичне опрацювання.

Зазначимо, що вперше думку про необхідність встановлення взаємозв'язків у процесі навчання української та російської мов висловив Л.Булаховський ще в 1924 році [1]. Взаємозв'язок навчання української і російської мов як принцип навчання згодом виокремив В. Масальський [2, с. 40]. Подальша розробка цього принципу була здійснена Н.Пашківською. Науковиця присвятила проблемі взаємозв'язку навчання української і російської мов два монографічних дослідження: у першому висвітлено особливості викладання російської мови в школах з українською мовою навчання [3], у другому – лінгводидактичні засади вивчення російської мови в школах з українською мовою навчання [4]. Н.Пашківська детально розглядає теоретичні (лінгвістичні, психологічні та дидактичні) основи вивчення російської мови в школах з українською мовою навчання, розробляє специфічні методи та прийоми навчання і відповідну систему вправ, фактично закладає підґрунтя інтегрованого навчання мов, яке має взяти на озброєння сучасна методика навчання мов в контексті інтеграції.

Розглядаючи дидактичні засади, що мають бути реалізовані в процесі навчання російської мови як другої, дослідниця приділяє особливу увагу принципам, які, на її погляд, мають виняткову вагу у визначенні змісту навчання, виборі методів і прийомів, побудові системи вправ, підготовці та проведенні уроків російської мови в умовах паралельного вивчення української і російської мов, а саме: принципу свідомості та творчої активності учнів за керівної ролі вчителя, принципу наочності, принципу наступності та перспективності у навчанні. Науковиця детально аналізує і спеціальний методичний принцип взаємозв'язку навчання двох мов. Вона не тільки розглядає сутність принципу взаємозв'язаного навчання, але й визначає шляхи його реалізації, які передбачають, по-перше, організацію позитивного перенесення знань, вмінь і навичок і, по-друге, попередження та подолання інтерференції рідної мови. Організація позитивного перенесення знань, вмінь і навичок, здобутих на уроках рідної мови, має забезпечити, на думку науковиці, раціональне використання часу на вивчення подібного матеріалу, стимулювати появу рецептивних та репродуктивних вмінь і навичок, сприяти вивільненню часу на мовленнєву практику учнів. Попередження та подолання інтерференції рідної мови сприятиме виробленню навичок

використання в мовленні тих мовних форм, що зазнають впливу. Особливо дослідниця наголошує на необхідності організації роботи з попередження інтерференції. Конкретною формою реалізації переносу знань, вмінь і навичок, на погляд науковиці, є обов'язкова узгодженість у вивченні тем на уроках першої і другої мов, використання ідентичних таблиць і схем та така система вправ, що передбачає роботу з розрізнення фактів рідної і російської мов та сприяє формуванню навичок вживання тих мовних форм, які зазнають впливу рідної мови [4, с. 82–97].

Значну увагу науковиця приділяє побудові системи вправ з російської мови в школах з українською мовою навчання. З огляду на те, що продуктивне засвоєння будь-якої мови складається з декількох пов'язаних між собою етапів (сприйняття й осмислення нового матеріалу; закріплення та поглиблення знань, формування відповідних навичок; самостійного застосування теоретичних знань під час виконання практичних завдань), Н. Пашківська пропонує будувати систему вправ з урахуванням особливостей сприйняття мови, що вивчається.

Так, на першому етапі, завдання якого полягає в усвідомленні нового матеріалу, знаходженні та виокремленні за допомогою різних ознак певних мовних одиниць, на думку дослідниці, необхідно використовувати контрастні види робіт, спрямовані на диференціацію явищ інтерференції в українській і російських мовах. Водночас науковиця підкреслює важливість на першому етапі продуктивного засвоєння другої мови вправ, спрямованих на відтворення та систематизацію знань вмінь і навичок, що отримали учні на уроках рідної мови, і підкреслює, що саме вони мають передувати опрацюванню нового матеріалу.

На другому етапі основними є види робіт, спрямовані на використання в мовленні виучуваних граматичних конструкцій, на формування вмінь і навичок аналізувати, узагальнювати, систематизувати та правильно відбирати мовні одиниці. Ефективними на цьому етапі дослідниця вважає вправи, що забезпечать корекцію наявних навичок і нейтралізують інтерференцію в мовленні учнів.

На третьому етапі використовуються вправи, що формують вміння послідовно і правильно розвивати думку, знаходити потрібні мовленнєві засоби для її вираження, використовувати мовленнєві одиниці в нових ситуаціях.

Науковиця переконана, що побудована таким чином система вправ дозволить вчителю використати знання, отримані учнями на уроках

рідної мови, запобігти недоцільному повторенню знайомого учням матеріалу, врахувати важливі для їхнього сприйняття питання, попередити помилки в усному та письмовому мовленні [3, с. 32–36].

Аналізуючи методи і прийоми навчання, дослідниця наголошує на доцільності та необхідності використання такого методичного прийому, як зіставлення. Зіставлення сприяє виокремленню ознак кожного з об'єктів та закріпленню знань учнів, оскільки під час зіставлення відбувається повторення вже набутих знань та включення їх у нові зв'язки. Методично правильне використання прийому зіставлення формує в учнів навички інтенсивного мислення, швидкої граматичної орієнтації щодо вибору потрібної форми, міцного і тривкого засвоєння матеріалу. Однак використання прийому зіставлення ефективно тільки тоді, коли учні міцно засвоюють відомості з рідної мови, оскільки слабке знання фактів рідної мови та недостатня сформованість вмінь і навичок з рідної мови призводить до змішування мовних форм рідної і виучуваної мов. Прийом зіставлення реалізується у використанні вправ на зіставлення та переклад. Процес перекладу, вважає дослідниця, це складний вид мовної діяльності, коли учень має обрати слова і синтаксичні конструкції, що найбільш відповідають конкретному випадку, тобто знайти відповідні засоби вираження думки тією мовою, на яку робиться переклад, начебто увійти в систему виучуваної мови. Процес перекладу сприяє оволодінню не тільки словниковим запасом, але й граматичною будовою мови.

Науковиця наполягає на використанні прийому зіставлення не тільки під час вивчення матеріалу, що не співпадає у двох мовах, тобто коли зіставлення спрямоване на свідоме розмежування тих частин матеріалу, що співпадають, і тих, що не співпадають, але й у випадках повного співпадіння мовних фактів [3, с. 31–32].

Аналіз лінгводидактичної спадщини Н. Пашківської дозволяє зробити висновок про внесок дослідниці в розвиток питання білінгвальної освіти. Н. Пашківська узагальнила досвід паралельного вивчення двох мов, накопичений українською лінгводидактикою, розкрила наукові основи, зміст і методику паралельного викладання української та російської мов у школах. Напрацювання науковиці потребують ретельного вивчення і аналізу та можуть стати теоретичним і практичним підґрунтям білінгвальної (і ширше – багатомовної) сучасної освіти в школах України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Булаховский, Л. А. (1924). Сравнительное изучение украинского и русского языков. Шлях освіти. 12, 76/77.
2. Масальский, В. И. (1971). Преподавание русского языка в средней школе. Киев: Радянська школа.
3. Пашковская, Н.А. (1979). Особенности преподавания русского языка в школах с украинским языком обучения. Киев: Радянська школа.
4. Пашковская, Н.А. (1990). Лингводидактические основы обучения русскому языку. Киев: Радянська школа.

